
Ivica Raguž
AELRED IZ RIEVAULXA O DUHOVNOM PRIJATELJSTVU
"Ecce ego et tu, et spero quod tertius inter nos Christus sit."
Aelred of Rievaulx on spiritual friendship

UDK: 177.63; 179.9
Pregledni znanstveni članak
Primljeno 6/2008.

261
Služba Božja 3 | 08.

SAŽETAK

Članak predstavlja jedno od najvažnijih filozofsko-teoloških djela o prijateljstvu "De spiritali amicitia", koje je napisao srednjovjekovni cistercit Aelred iz Rievaulxa. U prvomu dijelu članka ukratko se progovora o Aelredovu životu te o njegovu djelu "Speculum Caritatis" koje je korisno za bolje razumijevanje djela "De spiritali amicitia". U drugomu, središnjem dijelu ovoga članka analiziraju se Aelredova promišljanja o prijateljstvu, i to u tri odlomka koja slijede strukturu samoga djela. U prvomu se razmatra o naravi, u drugom o svrsi, a u trećem o određenim poteškoćama i važnim savjetima za ostvarenje istinskoga prijateljstva. Na koncu, u zaključnom osvrtu sažimaju se dvije temeljne nakane ovoga članka: aktualizirati važnost prijateljstva tamo gdje je ono potpuno zanemareno te ukazati na istinsko prijateljstvo tamo gdje je ono svedeno na prijateljstvo isključivo iz interesa.

Ključne riječi: Aelred iz Rievaulxa, prijateljstvo, prijatelj, ljubav, čuvstvo, razum.

UVOD

Svatko zasigurno može potvrditi kako je imao ili ima lijepo iskustvo prijateljstva. Neka su prijateljstva bila intenzivnija, čvršća, dugotrajnija, a neka usputna, površnija i kratkotrajnija. No, kakva god bila prijateljstva, uvijek su nas druženja s prijateljicama i prijateljima obogaćivala. U tim smo trenutcima mogli osjetiti ono što je Augustin napisao o prijateljstvu rimskoj udovici Probi: "Ita in quibuslibet rebus humanis *nil est homini amicum sine homine amico*."¹ Ništa nam nije moglo biti prijatelj, ničim nismo mogli biti zadovoljni, makar postigli određeni uspjeh u životu, ako nismo imali prijatelja s kojim smo mogli sve to podijeliti. No, isto tako svatko od nas poznaje negativnu stranu prijateljstva: pogriješan izbor prijatelja, razočaranje, izdaju, agresivnu ovisnost. Zbog toga se nerijetko bojimo imati prijatelje, strahujemo da nam se ne dogodi ono o čemu piše psalmist: "Pa i prijatelj moj u koga se uzdah, koji blagovaše kruh moj, petu na me podiže" (Ps 41, 10). Ovakva pozitivna i negativna iskustva otvaraju pitanja o značenju i svrsi prijateljstva, kao i o pravilnom izboru prijatelja. Jednom riječju, želimo razlikovati istinsko od pogriješnoga prijateljstva.

Prijateljstvu su kroz povijest posvećeni mnogobrojni eseji, knjige. Dovoljno je samo spomenuti promišljanja Aristotela, Cicerona, Augustina, Tome Akvinskoga, Montaignea, Derridae itd. Većina modernih studija o prijateljstvu uglavnom se bavi tim ili drugim velikanima ljudskoga duha,² pri čemu su ostala gotovo u potpunosti nezapažena ili još uvijek slabo recipirana razmišljanja o prijateljstvu srednjovjekovnoga cistercitskog redovnika Aelreda iz Rievaulxa, koji je napisao možda jedno od najboljih djela o prijateljstvu s kršćanskoga gledišta: "De Amicitia"³. Odlučili smo se za analizu njegovih djela o prijateljstvu zbog više razloga: prvo, kod Aelreda susrećemo sintezu svih značajnih razmišljanja o prijateljstvu u antičko doba; drugo, Aelred nam

¹ Augustin, Ep. 130, 2, 4.

² Na hrvatskom izdvajamo dvije studije: T. Matulić, *Zaboravljeno prijateljstvo? 'O, prijatelji moji, nema prijatelja!'*, u: I. Raguž (prir.), *Vesperae Sapientiae Christianae*, Tribine 2, KS, Zagreb, 2005., str. 119.-163.; I. Koprek, *Kao dio mene: etika – prijateljstvo – krepost*, Biblioteka "Filozofska istraživanja" 66, Zagreb, 1995., str. 73-80.

³ Na hrvatskom govornom području o Aelredovu poimanju prijateljstva nakratko se osvrće Ante Vučković, "Aelred i duhovno prijateljstvo", u: *Svjetlo riječi* 295 (2007.), str. 82.

pruža novost kršćanskoga poimanja prijateljstva; treće, njegova razmišljanja o prijateljstvu imaju praktičnu vrijednost, jer daju konkretne savjete za ostvarenje prijateljstva.

Posve je razumljivo da ovdje ne kanimo opširno analizirati Aelredovo djelo o prijateljstvu. Pokušat ćemo samo prikazati neke temeljne Aelredove misli o prijateljstvu koji su i danas aktualne za kršćansko poimanje i vrjednovanje prijateljstva. Najprije ćemo reći nešto ukratko o njegovu životu i predstaviti njegovo teološko djelo "Speculum Caritatis". Potom ćemo se opširno pozabaviti njegovim "De Amicitia". Na koncu ćemo sažeti njegove misli i razmotriti ih u kontekstu današnjega vremena.

1. OSNOVNI PODATCI IZ ŽIVOTA AELREDA IZ RIEVAULXA I "SPECULUM CARITATIS"⁴

Aelred je rođen 1110., a umire 1167. Potječe iz bogate svećeničke obitelji, budući da tada celibat još nije bio obavezan za svećenike. Kao dječak dolazi na dvor škotskoga kralja gdje dobiva izvrsno obrazovanje i gdje kasnije ostaje živjeti, vjerojatno kao upravitelj kraljevskoga dvora. No, kako nas on sam izvješćuje, mondeni život nije ga zadovoljavao, osjećao se nesretnim. U uvodnim promišljanjima u "De Spirituali Amicitia" opisuje kako je to nezadovoljstvo proizlazilo iz neuspješnih i pogrješnih tražanja za ljubavlju: ljubiti i biti ljubljen: "Cijeli se moj duh davao čuvstvu i posvećivao ljubavi, jer ništa mi se nije činilo slađim, ništa veselijim, ništa korisnijim od toga da budem ljubljen i da ljubim. Tako, lelujajući među raznim ljubavima i prijateljstvima, moja je duša bila otimana malo ovdje malo tamo: niječući zakon istinskoga prijateljstva, prepuštala se često njegovu prividu."⁵

⁴ Od studija o Aelredovu životu i djelu izdvajamo sljedeće: J. R. Sommerfeldt, *Aelred of Rievealx. On Love and Order in the World and the Church*, The Newman Press, New York – Mahwah, 2006.; D. Roby, *Introduction*, u: Aelred of Rievealx, *Spiritual Friendship*, Cistercian Publications, Kalamazoo, 1977., str. 3.-40. B. McGinn, *The Presence of God: A History of Western Christian Mysticism. Vol. II: The Growth of Mysticism*, A Crossroad Herder Book – The Crossroad Publishing Company, New York, 1994., str. 309.-323.

⁵ "Totam se mea mens dedit affectui, et devovit amori; ita ut nihil mihi dulcius, nihil iucundius, nihil utilius quam amari et amare videretur. Itaque inter diversos amores et amicitias fluctuans, rapiebatur animus huc atque illuc: et verae amicitiae legem ignorans, eius saepe similitudine falebatur." (*De Spirituali Amicitia*, prol. 1). "De spirituali amicitia" može se pronaći u: *Corpus Christianorum*

Zbog tih nezadovoljstava Aelred napušta kraljevski dvor i ulazi u tek uspostavljeni cistercitski samostan, koji je osnovao sam sv. Bernard iz Clairvauxa, a sam Aelred ga je osobno upoznao na svojem putovanju kroz Francusku.

Aelred se tako pridružuje tek osnovanoj cistercitskoj redovničkoj zajednici, koja je svojom reformom benediktinskoga reda nastojala vratiti svježinu i aktualnost monaškomu životu srednjovjekovlja. Aelred ulazi u cistercitski samostan u vremenu kada je cistercitska duhovnost bila na svojem vrhuncu, kada su u samo nekoliko desetljeća osnivani mnogobrojni samostani po cijeloj Europi. Uz mnoge druge čimbenike, svoj procvat cisterciti svakako duguju teologiji i duhovnosti sv. Bernarda iz Clairvauxa, bez kojega se ne može shvatiti ni Aelredovo djelo. Cistercitsku duhovnost, koja je snažno utjecala na kasnu srednjovjekovnu, napose franjevačku duhovnost, odlikuju sljedeća svojstva, koja ćemo susresti također i u Aelredovu djelu o prijateljstvu: pobožnost prema raspetomu Kristu, vrjednovanje tjelesnosti i osjećaja, jednostavnost, teologija ljubavi itd.⁶

Osim djela o prijateljstvu, Aelred je napisao i druga djela posvećena teologiji i duhovnosti. Za razumijevanje "De spirituali amicitia" od posebne je važnosti njegovo djelo "Speculum caritatis", koje je Aelred napisao na poticaj svojega prijatelja i subrata sv. Bernarda. Iz toga djela izdvojiti ćemo samo one misli koje će nam poslužiti za bolji uvid u "De Amicitia".⁷

U djelu "Speculum Caritatis" Aelred uspostavlja razliku između pojmova: "affectus", "amor" i "caritas". "Amor" (ljubav) pretpostavlja "affectus" (čuvstvo), koje on dijeli u pet vrsta: duhovno, razumno, obvezatno (dužnost), naravno i tjelesno-fizičko. Ta su čuvstva temelji i korijenja same ljubavi, ali mogu postati zla ako ih čovjek pogrješno upotrijebi. Iz toga proizlazi da je "amor" pristajanje uz ta čuvstva. No, da bi čovjek mogao pravilno pristati uz ta čuvstva, potrebit je "ratio" – razum. Aelred razlikuje dvije vrste razuma: razum kao naravna sposobnost razlikovanja između dobra i zla te razum kao prosuđiva-

Continuatio Mediaevalis, I., *Aelredi Rievallensis Opera Omnia*, 1, *Opera Ascetica*. Ed. A Hoste i C. H. Talbot. Turnholti: Typographi Brepols Editores Pontificii, 1971., str. 279-350. Također i u: J.-P. Migne, *Patrologia latina* 159, 659-702.

⁶ Opširnije o tomu vidi: D. Terstriep, *Weisheit und Denken. Stilformen sapientialer Theologie*, *Analecta Gregoriana* 283, Roma, 2001., str. 139.-376.

⁷ Oslanjamo se na razmišljanja Bernarda McGinna, *The Presence of God: A History of Western Christian Mysticism. Vol. II: The Growth of Mysticism*, str. 311.-313.

nje koje odbacuje ono neprihvatljivo i prihvaća prihvatljivo. Isto tako Aelred razlikuje dvije vrste ljubavi: ljubav kao naravna moć ljubljenja ili neljubljenja druge osobe (koja je uvijek dobra) i ljubav kao moć uporabe sposobnosti ljubljenja nečega što se treba ili ne treba činiti. S obzirom na ovu drugu vrstu ljubavi Aelred tvrdi da postoje tri korijena takve ljubavi: 1. “affectus” - čuvstvo koje može biti u skladu, ali i protiv razuma; 2. “ratio” - razum koji nam pokazuje što izabrati, premda ne osjećamo sklonost prema tomu; 3. “amor perfectus” - savršena ljubav kao jedinstvo čuvstva i razuma, kada želimo ono što je razumno. Vidjet ćemo da će ta podjela u “De Amicitia” biti od presudne važnosti za definiranje istinskoga prijateljstva. U trećemu dijelu knjige “Speculum caritatis” Aelred promišlja značenje ljubavi pod vidom: izbora (“electio”), razvoja (“motus”) i plodova (“fructus”). S obzirom na izbor, ljubav mora biti “affectuosus” (čuvstvena), glede razvoja “discretus”, tj. ne smije prelaziti mjeru te s obzirom na plodove “fortis” (snažna). Ako sva tri čimbenika skladno djeluju, tada se, prema Aelredu, može govoriti o “caritas”, odnosno o “urednoj ljubavi” - “amor ordinatus”.

U istoj knjizi Aelred također upozorava kako je istočni grijeh unio poremećaj u ljubav. Od tada nas često vode čuvstva bez razuma ili razum bez čuvstava. Stoga je potrebno otvoriti se Kristovoj milosti kako bi se ponovno ostvarila istinska ljubav: jedinstvo čuvstva i razuma. To bi ukratko bio kontekst njegovih promišljanja o prijateljstvu, kojima ćemo se sada podrobnije posvetiti.

2. “DE SPIRITUALI AMICITIA”

“Ecce ego et tu, et spero quod tertius inter nos Christus sit”. – “Evo i mene i tebe. Nadam se da je treći među nama Krist.”⁸ Tim snažnim riječima Aelred otvara prvi dio knjige koji je koncipiran kao dijalog sa svojim prijateljem i subratom Ivom. Već se u njima očituje kako je istinsko prijateljstvo samo ono u kojemu postoji “treći” - Isus Krist. Cijela je knjiga podijeljena u tri dijela. U prvome dijelu Aelred govori o naravi, u drugomu i trećemu dijelu, koncipiranima ponovno kao razgovor sa subračom Valterom i Gracijanom, o svrsi i koristi prijateljstva te o određenim poteškoćama koje prate prijateljstvo.

⁸ De Amicitia I., 1.

2.1. Narav prijateljstva

Definicija prijateljstva i razlikovanje ljubavi i prijateljstva

Aelred navodi Ciceronovu definiciju prijateljstva: “Prijateljstvo jest jednodušnost u stvarima ljudskim i božanskim, popraćena blagonaklonošću i ljubavlju.”⁹ U toj jednodušnosti, ističe Aelred, prijatelj prima drugu osobu, uživa je sa slatkoćom, grli je i čuva. U tom smislu prijatelj je “čuvar uzajamne ljubavi”, “čuvar same duše”¹⁰. Nadalje, Aelred, pozivajući se na sv. Jeronima, tvrdi da prijateljstvo nikada ne može prestati,¹¹ jer prestanak prijateljstva jest pokazatelj kako ono nikad nije ni postojalo.

Na pitanje subrata Ive o potrebi razlikovanja prijateljstva i ljubavi, Aelred tvrdi da je potrebno razlikovati jedno i drugo na sljedeći način: ljubav se odnosi na sve ljude, a prijateljstvo na one kojima se može povjeriti svoje srce i njegove tajne, s kojima smo povezani istim zakonom povjerenja i sigurnosti: “Prijateljima nazivamo samo one kojima se ne bojimo povjeriti svoje srce i sve što je u njemu; a oni su pak povezani s nama istim zakonom povjerenja i sigurnosti.”¹² Aelred zgodno primjećuje da je to razlikovanje zapravo posljedica istočnoga grijeha, jer se prije nije razlikovalo između prijateljstva i ljubavi.¹³

Tri vrste prijateljstva

Aelred potom razlikuje istinsko od pogrješnoga prijateljstva, koje se takvim ne bi ni trebalo zvati. Postoje tri vrste

⁹ “Amicitia est rerum humanarum et divinarum cum benevolentia et caritate consensus”. (I., 11)

¹⁰ “Quoniam amicum meum amoris mutui, vel ipsius animi mei oportet esse custodem.” (I., 20)

¹¹ I, 24: “Amicitia quae desinere potest, numquam vera fuit.”

¹² I, 31: “Amicos autem eos solos dicimus, quibus cor nostrum, et quidquid in illo est, committere non formidamus; illis vicissim nobis, eadem fidei lege et securitate constrictis.”

¹³ “At post lapsum primi hominis, cum refrigescente caritate cupiditas subintrasset, fecisset que bono communi privata praeponi amicitiae caritatis que splendorem avaritia invidia que corrumpit; contentiones, aemulationes, odia, suspiciones corruptis hominum moribus invehens. Tunc boni quique inter caritatem et amicitiam distinxerunt.” (I, 58-59)

prijateljstva:¹⁴ tjelesno, koje nastaje iz uzajamnoga sklada u poroku; sekularno koje nastaje iz određenoga dobitka; duhovno koje pretpostavlja sličnost života, moralnosti i koje se događa samo kod dobrih osoba.¹⁵

Tjelesno prijateljstvo koncentrira se samo na tjelesni užitak. Nije vođeno razumom, tako da su prijatelji u tomu prijateljstvo spremni čak na zlo i na zločin zbog drugoga. Budući da nije vođeno razumom, takvo čuvstveno prijateljstvo ne poznaje granice, ne promišlja gubitke i dobitke, prema svemu se usmjerava nepromišljeno, indiskretno, olako i neumjereno. Napoljetku, to se prijateljstvu, s istom lakoćom kojom je nastalo, i raskida.¹⁶

Mondeno-sekularno prijateljstvo jest prijateljstvo koje se sklapa zbog žudnje za ovozemaljskim stvarima i dobrima.¹⁷ To prijateljstvo lako propada, jer u njemu ništa nije provjereno, postojano i sigurno¹⁸, te podliježe sljedećoj maksimi: "Uzmi svojem prijatelju nadu dobitka, i on će prestati biti tvoj prijatelj."¹⁹

Istinsko je prijateljstvo ono koje se ne traži zbog dobitka ili zbog nekoga drugog izvanjskog razloga već zbog dostojanstva same naravi i zbog osjećanja čovječjega srca.²⁰ Isto tako, plod i nagrada prijateljstva, prema Aelredu, može biti samo to isto prijateljstvo.²¹ To znači da istinsko prijateljstvo ne može biti sredstvo za postizanje nečega drugog.²² Takvo prijateljstvo "vođeno

¹⁴ To je klasična podjela prijateljstva koju možemo susresti primjerice kod Aristotela i Cicerona. Više o tomu T. Matulić, *Zaboravljeno prijateljstvo? 'O prijatelji moji, nema prijatelja!'*, str. 130.-134.

¹⁵ "Dicatur itaque amicitia alia carnalis, alia mundialis, alia spiritalis. Et carnalem quidem creat vitiorum consensus; mundialem spes quaestus accendit; spiritalis inter bonos vitae morum studiorum que similitudo conglutinat." (I., 38)

¹⁶ "Idcirco vel quasi quibusdam furis agitata a semetipsa consumitur vel eadem levitate resolvitur qua contrahitur." (I., 41)

¹⁷ "Amicitia mundialis quae rerum vel bonorum temporalium cupidine partitur." (I., 42)

¹⁸ I., 42: "Nihil in ea certum, nihil constans, nihil securum."

¹⁹ "Tolle spem quaestus, et statim desinet esse amicus." (I., 42)

²⁰ "Amicitia enim spiritalis quam veram dicimus, non utilitatis cuiusque mundialis intuitu, non qualibet extra nascente causa, sed ex propriae naturae dignitate, et humani pectoris sensu desideratur." (I., 45)

²¹ "Ita ut fructus eius praemium que non sit aliud quam ipsa." (I., 45)

²² Ciceron u svojemu djelu "De Amicitia" također naglašava kako je nagrada prijateljstva samo prijateljstvo. On se osvrće i na uobičajeni prigovor da čovjek sklapa prijateljstvo ipak iz potrebe i nedostatka. To bi značilo, tvrdi Ciceron, da bi ljudi imali tim više prijatelja što bi bili potrebitiji i osjećali nedostatke kod sebe. Stvarnost pokazuje da to nije točno. Upravo je suprotno slučaj prema Ciceronu. Što se čovjek više uzda u sebe, što je više bogat krjepošću i mudrošću, tim više

je razboritošću, uređeno pravednošću, čuvano hrabrošću i oblikovano umjerenošću”.²³

2. 2. Svrha prijateljstva

Drugi dio, kako smo već istaknuli, posvećen je analizi svrhe i prednosti prijateljstva. Aelred sada dijalog vodi s drugom dvojicom subraće Valterom i Gracijanom, budući da je njegov subrat Ivo preminuo. Stoga drugi dio započinje s predivnim rečenicama o preminulomu prijatelju Ivi, o prijateljskoj povezanosti koja ne prestaje ni nakon smrti: “Ondje je on uvijek sa mnom; ovdje meni sjaji njegovo pobožno lice; ondje mi se njegove slatke oči smiješe, ondje mi njegove ljupke riječi tako mirišu da mi se čini da sam zajedno s njime prešao prema boljemu, a on da i dalje druguje sa mnom ovdje na zemlji.”²⁴

Prednosti prijateljstva

Valter postavlja pitanje o prednostima i koristi prijateljstva. Aelred odgovara na to pitanje i nabraja prednosti prijateljstva: ono pobjeđuje poroke, umiruje neprijateljstva, uređuje uspjeh. Bez prijateljstva čovjek nalikuje životinji i uopće teško može uživati u svojoj sreći bez prijateljstva. Potpuno je sam onaj tko je bez prijatelja, a prijatelj donosi sreću kroz uzajamno darivanje i povjeravanje bez srama svega što nosimo u sebi.²⁵ Prijateljstvo je najbolji lijek, ukoliko ono uljepšava radosti uspjeha, a dijeleći

traži i njeguje prijateljstvo: “Ut enim quisque sibi plurimum confidit et ut quisque maxime virtute et sapientia sic munitus est, ut nullo egeat suaque omnia in se ipso posita iudicet, ita in amicitias expetendis condendisque maxime excellit.” (IX., 30). To ne znači da prijateljstvo isključuje korisnost, ali prijateljstvo ne slijedi korist, nego korist prijateljstvo: “Non igitur utilitatem amicitia, sed utilitas amicitiam secuta est.” (XIV., 51)

²³ “Hanc nempe amicitiam prudentia dirigit, iustitia regit, fortitudo custodit, temperantia moderatur.” (I., 47)

²⁴ “Ibi enim semper mecum est; ibi mihi religiosus vultus eius elucet; ibi dulces eius arrident oculi; ibi eius iucunda mihi verba sic sapiunt, ut vel ego videar cum eo ad meliora transisse; vel ipse mecum adhuc in his inferioribus conversari.” (II, 5)

²⁵ “Solus omnino est, qui sine amico est. At quae felicitas, quae securitas, quae iucunditas habere cum quo aequae audeas loqui ut tibi; cui confiteri non timeas si quid deliqueris; cui non erubescas revelare in spiritualibus si quid profeceris; cui cordis tui omnia secreta committas, et commendes consilia.” (II., 11)

i priopćavajući neugodne stvari prijateljima, one postaju lakšima.²⁶

Prijateljstvo od Isusa Krista i prijateljstvo prema Isusu Kristu

Nakon što je istaknuo prednosti prijateljstva, Aelred naglašava da se navedene prednosti prijateljstva mogu istinski ostvariti jedino s Isusom Kristom. Time sada Aelred uvodi specifično kršćansko poimanje prijateljstva koje je utemeljeno u Isusu Kristu. Kristom utemeljeno prijateljstvo podrazumijeva sljedeće: ono treba uvijek započinjati od Krista, napredovati po njemu i biti usavršeno u njemu²⁷. To znači da je istinsko prijateljstvo moguće jedino s Kristom, po Kristu i u Kristu. Iz toga slijedi da za Aelreda istinski prijatelj može biti samo onaj koji je prijatelj s Isusom Kristom, koji se nadahnjuje prijateljstvom s Isusom Kristom. Po prijateljstvu s Isusom Kristom prijatelji postaju jedno srce i jedna duša, odnosno, prema Pjesmi nad pjesmama, jedan duh u jednomu poljupcu: "Tako prijatelj, koji u Kristovu duhu prijanja uz svojega prijatelja, postaje s njim jedno srce i jedna duša te tako, uspinjući se stupnjevima ljubavi prema Kristu, postaje s njim jedan duh u jednomu poljupcu."²⁸

Tri poljupca

Na tragu te slike i odnos među prijateljima također se objašnjava slikom poljupca.²⁹ Aelred razlikuje tri poljupca: tjelesni,

²⁶ "Amicitia ergo secundas res splendidiore facit, adversas partiens, communicansque leviores." (II., 13)

²⁷ "Quae omnia a Christo inchoantur, per Christum promoventur, in Christo perficiuntur." (II., 20)

²⁸ "Itaque amicus in spiritu Christi adhaerens amico, efficitur cum eo cor unum et anima una; et sic per amoris gradus ad Christi conscendens amicitiam, unus cum eo spiritus efficitur in osculo uno." (II., 21)

²⁹ U antičkom svijetu nigdje se prijateljstvo ne tumači tako intimno, kao kod Aelreda. Tu se očituje posebnost kršćanskoga poimanja prijateljstva, ali i posebnost cistercijske duhovnosti koja je istaknula važnost emocija u duhovnosti, ali i u međuljudskim odnosima. Takav Aelredov vrlo intiman govor o vlastitim prijateljima, ali i o prijateljstvu općenito, dalo je povoda nekima da kod Aelreda primijete homoseksualne sklonosti. (Vidi J. Boswell, *Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality*, University Press, Chicago, 1980., str. 221.-226.) Promatrajući Aelredov život i djelo u cijelosti, ne može se ni u kojem slučaju doći do toga zaključka.

duhovni i intelektualni – “osculum corporale”, “osculum spirituale”, “osculum intellectuale”.

Važan je za Aelreda ovaj duhovni poljubac koji je zapravo poljubac među istinskim prijateljima, a on predstavlja jedinstvo duša, miješanje duša, koje je usavršeno i očišćeno Duhom Svetim: duhovni poljubac ne nastaje “dodirom usta, nego čuvstvom duha; ne spajanjem usana, već sljublivanjem duhova; nastaje Duhom Svetim koji pročišćuje sve i po kojemu duhovni poljubac zrači nebeskim mirisom.”³⁰ Taj poljubac među prijateljima Aelred naziva još i Kristovim poljupcem, jer po prijatelju Isus Krist nas ljubi: “Nije neprikladno taj poljubac nazvati Kristovim poljupcem, jer ga on daje ustima drugoga, a ne svojim, nadahnjujući one koje ljubi svojim najsvetijim čuvstvom te se njima čini da su poput jedne duše u različitim tijelima.”³¹

Taj duhovni poljubac vodi prema intelektualnom poljupcu, jer duhovni poljubac ostaje nedostatan i krhak te stoga teži izravnom poljupcu milosti, poljupcu Isusa Krista: “Stoga duh, naviknut na taj poljubac i ne sumnjajući da mu on dolazi od Krista, kao da promišljajući u sebi i govoreći ‘oh, kada bi on sam pristigao’, uzdiše za tim intelektualnim poljupcem te povikuje s najvećom žudnjom: ‘Poljubi me poljupcem usta svojih.’ Nakon što su umirene ovozemaljske strasti i nakon što su utišane sve misli i želje ovoga svijeta, radujem se njegovu poljupcu i smirujem se u njegovu zagrljaju, kličući i govoreći: ‘Njegova mi je lijeva ruka pod glavom, a desnom me grli’ (Pj 2, 6).”³²

³⁰ “Non enim fit oris attactu, sed mentis affectu; non coniunctione labiorum, sed commixtione spirituum, castificante omnia Dei Spiritu, et ex sui participatione coelestem immittente saporem.” (II., 26)

³¹ “Hoc osculum non inconvenienter osculum dixerim Christi, quod ipse tamen porrigit non ore proprio sed alieno; illum sacratissimum amantibus inspirans affectum, ut videatur illis quasi unam animam in diversis esse corporibus.” (Isto)

³² “Huic ergo osculo assuefacta mens et a Christo totam hanc dulcedinem adesse non ambigens, quasi se cum reputans et dicens: o si ipsemet accessisset, ad illud intellectuale suspirat, et cum maximo desiderio clamans: osculetur me, ait, osculo oris sui; ut iam terrenis affectibus mitigatis, et omnibus quae de mundo sunt cogitationibus desideriis que sopitis, in solius Christi delecter osculo, et quiescam amplexu, exultans et dicens: ‘Laeva eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me’” (Cant. II, 6).” (II., 27)

Istinsko prijateljstvo samo među dobrima

U skladu s drugim nekršćanskim i kršćanskim misliocima, Aelred je protiv toga da se odnos među zlima naziva prijateljstvo. Ono započinje među dobrima, napreduje među boljima, a dovršava se među savršenima.³³ Dakako Aelred ne misli na dobre osobe koje su već potpuno savršene, već na dobre osobe koliko je to njima moguće u “granicama smrtnosti”.³⁴ Radi se o dobrim osobama koje nastoje živjeti trijezno, pobožno i pravedno u ovom svijetu. Aelredu je bilo to važno istaknuti, jer su mnogi tvrdili kako istinsko prijateljstvo zahtijeva savršenu dobrotu. A to bi značilo da prijateljstvo među ljudima uopće nije moguće. Stoga je Aelred protiv takvoga maksimalizma te naglašava kako čovjek treba ostvarivati prijateljstvo unutar mogućega, odnosno unutar onoga što je u skladu s čovjekovom konačnom naravi.

Aelred se također osvrće i na prigovor subrata Gracijana da je bolje ne ulagati previše u prijateljstvo, jer se time nesmotreno izlaže riziku, a i sebi stvara nepotrebne poteškoće i patnju, posebice kada prijatelj pati. Aelred, pozivajući se na Cicerona, odbacuje takav prigovor ukazujući na činjenicu da sve velike vrijednosti i krjeposti zahtijevaju rizik, spremnost na žrtvu, brigu, strah. A život bez krjeposti, a time i bez prijateljstva, ne bi bilo vrijedno živjeti, te bi ljudi više nalikovali životinjama, a ne ljudima: “Rekao bih da su prije životinje nego ljudi oni koji misle da treba živjeti tako da nikomu ne budu utjeha, da nikomu ne budu na teret i ne stvaraju bol; da uopće ne osjećaju radost u dobrom drugoga, da nikomu ne zagorčavaju život zbog svojih vlastitih pogriješaka; da ih nije briga ljubi li ih netko i ljube li oni nekoga.”³⁵

“Amicitia puerilis” i “amicitia spiritualis”

Aelred potom razlikuje dvije vrste dobrog prijateljstva, od kojih je jedna vrsta nesavršena, a druga savršena: djetinje i du-

³³ “Inter bonos oriri potest, inter meliores proficere, consummari autem inter perfectos.” (II., 38)

³⁴ “Nos hominem bonum dicimus, qui secundum modum nostrae mortalitatis, sobrie et iuste et pie vivens in hoc saeculo, nihil a quolibet inhonestum petere, nec rogatus velit praestare.” (II., 43)

³⁵ “Ego eos non tam homines quam bestias dixerim, qui sic dicunt esse vivendum, ut nulli consolationi sint; nulli etiam oneri vel dolori; qui nihil delectationis ex alterius bono concipiant, nihil amaritudinis sua aliis perversitate inferant, amare nullum, amari a nullo curantes.” (II., 52)

hovno prijateljstvo. Naime, djetinje prijateljstvo temelji se na čuvstvima. Njemu još nedostaje ponajprije razum, a to onda znači osjećaj za mjeru, težinu, i promišljanje prednosti i nedostataka.³⁶ Aelred nije protiv takvoga prijateljstva, budući da svakomu prijateljstvu obično prethodi “affectus” – čuvstvo. Ali, čuvstvo ne može biti jedini razlog prijateljstva. Razum treba voditi čuvstvo, čast ga utvrđivati, a pravednost upravljati.³⁷ U tom je smislu duhovno prijateljstvo ostvarenje prijateljstva na višoj razini koja, prema Aelredu, uključuje tri temeljne dimenzije: čistoću nakanе, učiteljstvo razuma i obuzdavanje umjerenošću. U takvom prijateljstvu, kako je već naglasio u prvom dijelu knjige, Aelred ponavlja da nagrada ne može prethoditi prijateljstvu, nego mora doći poslije njega: “Premda prijateljstvo, koje je svjesno svojih dobara, donosi mnoge i velike koristi, ne dvojimo da prijateljstvo ne proizlazi iz njih, nego one proizlaze iz njega.”³⁸

2. 3. Izbor prijatelja i poteškoće prijateljstva

Istinsko prijateljstvo: jedinstvo razuma i čuvstva

Treći dio djela možda je najzanimljiviji i najaktualniji, jer u njemu Aelred raspravlja o pravomu izboru provjeravanja prijatelja, ali i o načinima prekida prijateljstava. Odmah na početku trećega poglavlja Aelred ponovno ponavlja svoju temeljnu tezu, koju smo već mogli susresti u prvomu i u drugomu dijelu: “Vrelo i iskon prijateljstva jest ljubav. Ljubav je moguća bez prijateljstva, a prijateljstvo nije nikako moguće bez ljubavi.”³⁹ Budući da prijateljstvo nije moguće bez ljubavi, postavlja se pitanje kakva je to ljubav u prijateljstvu. Aelred navodi pet vrsta ljubavi, unutar kojih tumači i posebnu ljubav prijateljstva: iz naravi (majka i dijete), iz dužnosti (kod davanja i primanja), iz čuvstava, razuma

³⁶ “Sine ratione, sine pondere, sine mensura, sine alicuius commodi vel incommodi consideratione” (II., 57)

³⁷ “Licet autem plerumque amicitiam affectus praeveniat, numquam tamen sequendus est, nisi eum et ratio ducat, et honestas temperet, et regat iustitia.” (II., 57)

³⁸ “Nam cum multas et magnas utilitates pariat amicitia fida bonorum, non illam tamen ab istis, sed ab illa istas procedere non ambigimus.” (II., 62)

³⁹ “Fons et origo amicitiae amor est, nam amor sine amicitia esse potest, amicitia sine amore numquam.” (III., 2).

(prema neprijateljima) te iz razuma i čuvstava zajedno.⁴⁰ Tek se kroz ovu posljednju ljubav ostvaruje duhovno prijateljstvo, i ono je najsavršenija ljubav. Duhovno je prijateljstvo tako jedinstvo razuma i čuvstava: onaj kojega trebamo ljubiti zbog krjeposna života, ulazi u našu dušu i slatkoćom karaktera i ljupkošću pohvalnoga života.⁴¹ Aelred lijepo zaključuje kako je prijateljska ljubav čista zbog razuma, a slatka zbog čuvstva, jer se razum sjedinjuje s čuvstvom.⁴²

Četiri stupnja u nastajanju prijateljstva

Aelred razlikuje četiri stupnja u procesu nastajanja prijateljstva: izbor, iskušavanje, primanje i savršena harmonija⁴³. Ova Aelredova četiri stupnja ni danas nisu ništa izgubila na važnosti, jer iz iskustva zasigurno znamo kako u sklapanju prijateljstava često uopće nismo vodili računa o pravilnom izboru, a kamoli o iskušavanju mogućih prijatelja. Pogledajmo kako Aelred tumači nastajanje prijateljstva.

Izbor. Prvo i osnovno za svako prijateljstvo jest izbor. Aelred se pita koje osobe ne bi smjele biti nikako naši prijatelji. Radi se o sljedećim osobama: razdražljive, nestalne, sumnjičave i brbljave.⁴⁴ Aelred je dakako svjestan da je teško naći osobe koje ne bi imale neke od navedenih slabosti. Stoga je ipak popustljiv prema tim osobama i mišljenja je da ih možemo izabrati za prijatelje s tim slabostima, pod uvjetom da one imaju druge kvalitete i da ih se izliječi od navedenih slabosti te tako ospo-

⁴⁰ "Amor autem aut ex natura, aut ex officio, aut ex ratione sola, aut ex solo affectu, aut ex utroque simul procedit. Ex natura, sicut mater didigit filium. Ex officio, quando ex ratione dati et accepti, quodam speciali affectu coniungimur. Ex sola ratione, sicut inimicos, non ex spontanea mentis inclinatione, sed ex preaecepti necessitate diligimus. (Matth. V., 44) Ex solo affectu, quando aliquis ob ea sola, quae corporis sunt, verbi gratia pulchritudinem, fortitudinem. [...] Ex ratione simul et affectu, quando is quem ob virtutis meritum ratio suadet amandum, morum suavitate." (III., 2-3)

⁴¹ "Quando is quem ob virtutis meritum ratio suadet amandum, morum suavitate, et vitae lautioris dulcedine, in alterius influit animum." (III., 3)

⁴² "Ratio iungitur affectui, ut amor ex ratione castus sit, dulcis ex affectu." (III., 3) U duhovnomu prijateljstvu promatranje krjeposti oblikuje, a slatkoća čudi ukrašava: "Virtutis contemplatio format, et morum ornat suavitas." (III., 4)

⁴³ "Quorum primus est electio, secundus probatio, tertius admissio, quartus rerum divinarum et humanarum cum quadam caritate et benevolentia summa consensio." (III., 8)

⁴⁴ "Videlicet iracundi, instabiles, suspiciosi, verbosi." (III., 14)

sobi za prijateljstvo.⁴⁵ Cistercijski monah pojašnjava zašto su navedene osobe problematične za prijateljstvo: a) Razdražljive osobe lako se naljute i u toj ljutnji često ne znaju što govore, ne biraju riječi pa će stoga vrlo lako ponekad uvrijediti i prijatelja. Prema Aelredu, s razdražljivim prijateljima treba biti strpljiv, a opomena njihovih slabosti treba biti bezbolna, čak i ugodna.⁴⁶ b) Nestalne osobe pak ne mogu pružiti sigurnost prijatelju. Aelred ih uspoređuje s glinom. Te osobe dopuštaju da im se kao u glinu uvijek iznova utiskuju razna mišljenja koja ih čine nestalnim i nespremnim braniti svoje prijatelje.⁴⁷ c) Sumnjičave su osobe opet trajno nemirne te taj nemir prenose i na svoje prijatelje. Osim toga, one su znatiželjne, a ta im znatiželja stvara strah. Sumnjičavost također stvara ljubomoru što ugrožava prijateljstvo: “Ako vidi prijatelja kako je ljubazan prema drugoj osobi, misli da njega manje ljubi; ako ga prijatelj opomene, misli da ga mrzi; ako ga prijatelj hvali, misli da ga ismijava.”⁴⁸ On se treba liječiti “kontempliranjem ljubavi.”⁴⁹ d) Na tragu svih monaških pisaca, napose sv. Benedikta,⁵⁰ Aelred je također mišljenja da i brbljave osobe teško mogu biti dobri prijatelji. Navodi knjigu

⁴⁵ “Sed si alias vita eorum mores que placuerint, agendum cum eis summpere est, ut sanati ad amicitiam habeantur idonei.” (isto)

⁴⁶ “Difficile quippe est eum quem saepe iracundiae furor exagitat, non aliquando insurgere in amicum, sicut in Ecclesiastico scribitur: “Est amicus, qui odium, et rixam, et convicia denudabit” (Eccli. VI., 9). [...] Sunt quidam ex naturali conspersione iracundi, qui tamen ita hanc comprimere et temperare soliti sunt passionem, ut in quinque quibus, teste Scriptura, amicitia dissolvitur atque corrumpitur, numquam prosiliant; quamvis nonnumquam amicum inconsiderato sermone, vel actu, vel zelo minus discreto offendant. Tales si forte in amicitiam receperimus, patienter tolerandi sunt, et cum nobis constet de affectu certitudo, si quis fuerit vel sermonis vel actionis excessus, amico id indulgendum; vel certe sine aliquo dolore iucunde insuper, in quo excesserit, commonendum.” (III., 14, 17)

⁴⁷ “Cuius affectus molli luto comparatus, diversas et contrarias tota die, pro arbitrio imprimentis, suscipit et format imagines.” (III., 28) To su zapravo prijatelji koji nikada nisu spremni braniti svojega prijatelja. U takvim situacijama takvi, nestalni prijatelji, uglavnom šute. Ne pokušavaju čak ni ispričati prijatelja, jer se ne žele izložiti zbog prijatelja. Aelred je bio dosta blag u vrjednovanju takvih osoba za prijateljstvo. Mišljenja smo da se takve osobe *apriori* ne trebaju pripuštati prijateljstvu.

⁴⁸ “Si se benevolum alteri praebuerit, vel iucundum, ille se minus diligi proclamabit. Si eum corripuerit, odium interpretabitur. Si laudandum crediderit, irrisum se calumniabitur.” (III., 29)

⁴⁹ “Suspiciones dilectionis contemplatione propellant.” (III., 32)

⁵⁰ Šesto poglavlje pravila sv. Benedikta posvećeno je važnosti šutljivosti. Vidi H. Borak, *Redovnička pravila*, KS, Zagreb, 2005., str. 260. Nije potrebno posebno ni spominjati da je to jedna od omiljenih tema i sv. Bernarda iz Clairvauxa.

Izreka: “Jesi li vidio čovjeka brza na riječima? I bezumnik ima više nade nego on.” (Izreke 29, 20)⁵¹

No, postoje i osobe kojima nikako ne bismo smjeli dopustiti da postanu naši prijatelji. Aelred navodi Sirahovu knjigu: “I ako otvoriš usta protiv prijatelja, ne boj se, jer moguća je pomirba. Samo u slučaju pogrde, oholosti, otkrivanja tajne i udaraca iz potaje, odbjegne svaki prijatelj” (Sir 22, 22). Dakle, prema našem autoru, svetopisamski pisac navodi četiri osobine osoba koje ne bismo nikako trebali pripuštati sebi: a) Osobe koje vrijeđaju; one uništavaju dobar glas i guše ljubav.⁵² b) Oholice; oholice uništavaju prijateljstvo, jer ne žele priznati vlastite pogriješke pa će tako oholica uvijek drsko vrijeđati, a bahato drugoga korigirati.⁵³ c) Otkrivanje tajni; prijatelj ne može biti onaj koji olako odati tajne. Aelred žestoko kritizira takve osobe, jer “od odavanja tajni ništa nije odvratnije, ništa prokletije. Ono ništi svaku ljubav, svaku milost i svaku slatkoću među prijateljima te sve ispunja gorčinom i posvuda razlijeva žuč zlovolje, mržnje i boli.”⁵⁴

⁵¹ “Sed nec verbosum arbitror eligendum, quia vir linguosus non iustificabitur. ‘Vides’, inquit Sapiens, ‘hominem promptulum ad loquendum; magis illo spem habet stultus’ (Prov. XXIX., 20)”. (III., 30)

⁵² “Conviciium quippe laedit famam, caritatem extinguit.” (III., 23) Aelred tvrdi da su ljudi tako zlobni da će, ako prijatelj u naletu bijesa uvrijedi drugoga prijatelja, vrlo brzo to sve razglasiti svima kao izričaj onoga koji poznaje njegove tajne, premda mu i ne vjeruju. Jer ljudi vole uživati da ih drugi hvale, kao i u tomu da su drugi poniženi: “Tanta enim est hominum malitia, ut quidquid ira instigante ab amico aculatum fuerit in amicum, quasi a secretorum suorum prolatum conscio, si non credatur, verum tamen esse clametur. Multi enim sicut in propriis laudibus, ita in aliorum vituperationibus delectantur.” (III., 23-24)

⁵³ “At superbia quid minus ferendum, quae solum id quo tactae amicitiae subvenirendum foret, humilitatis et confessionis excludit remedium, reddens hominem audacem ad iniuriam, tumidum ad correctionem.” (III., 24) Mogli bismo reći da takve osobe uvijek trebaju prijatelje koji će im se diviti, a čim im se ukaže na bilo kakvu, pa čak i najsitniju pogriješku, odmah se nadure i srdito prekidaju prijateljstvo. Zapravo, takve osobe nisu sposobne za prijateljstvo.

⁵⁴ “Sequitur mysteriorum, id est secretorum revelatio, qua nihil est turpius, nihil execrabilius, nihil amoris, nihil gratiae, nihil suavitatis relinquens inter amicos, sed omnia replens amaritudine, et indignationis, et odii atque doloris, felle cuncta conspergens.” (III., 24.) Takve osobe, kada drugomu odaju prijateljevu tajnu, obično se služe izrazom: “Molim te, nemoj nikom reći.” Znaju kako ih je prijatelj zamolio da ništa ne govore drugomu, ali ipak ne mogu izdržati a da ne izbrbljaju prijateljevu tajnu. Tada se ta tajna širi dalje, svi je znaju i to pod krinkom izraza “Nemoj nikom reći”!! Prijateljeva tajna zabranjuje taj mrski izraz koji razara prijateljstvo. Dakako, tu treba nadodati da se samo istinskom prijatelju mogu povjeriti sve tajne, pa čak i one za koje mi drugi kaže da ih ne smijem nikomu priopćiti: “Tajnu za koju sam se zakleo da je neću otkriti nikome drugome mogu

Žrtva odavanja tajni baca se tako u očaj,⁵⁵ jer je njezina intima razotkrivena svima, svetost njezine intime “bačena je svinjama”. d) Potajno napadanje i klevetanje; osobe koje podlo napadaju druge i kleveću ih, a same nikada nisu sposobne otvoreno se suprotstaviti, prema Aelredu, nisu sposobne za prijateljstvo i treba ih se čuvati, jer će se tako ponašati i prema svojem prijatelju. Njihova su klevetanja poput smrtonosnoga ugriza guje ili zmije otrovnice.⁵⁶

Rasparivati (dissuere) i prekidati (rumpere) prijateljstvo

276

Nakon što je pokazao s kakvim osobama nikako ne smijemo prijateljivati, Aelred se pita što učiniti s prijateljima, s kojima smo postali prijatelji, a koji su se kasnije pokazali neprikladnima za prijateljstvo zbog navedenih poroka. S obzirom na to mučno pitanje Aelred daje mudre savjete. Što se tiče uvrjeda i pogrda prijatelja, prijateljstvo se ne bi zbog toga trebalo naglo prekinuti (discindere), već lagano “rasparivati” (dissuere). Nije dobro naglo prekinuti prijateljstvo, jer će se tako prijatelji strašno uvrijediti i postati, kako to često i biva, naši najljući neprijatelji. Stoga je puno bolje malo-pomalo, polagano “rasparivati” prijateljstvo, mi bismo rekli danas, stupnjevitim udaljavanjem i izbjegavanjem susreta.⁵⁷ Ipak, potrebno je sve učiniti, prema Aelredu, da se prijateljstvo ponovno uspostavi.

bez ikakve griznje savjesti povjeriti njemu jer on nije drugi: on je ja.” (M. De Montaigne, *Eseji* I., Demetra, Zagreb, 1998., str. 258.)

⁵⁵ “Super omnia autem amicorum revelare secreta sacrilegium arbitremur, quo fides amittitur, et animae captivatae desperatio importatur.” (III., 27)

⁵⁶ “Ultimum illud quod dissolvitur amicitia, plaga dolosa est, quae non est aliud quam occulta detractio. Plaga certe dolosa, plaga serpentis et aspidis mortifera: ‘Si mordeat serpens in silentio’, ait Salomon, ‘nihil eo minus habet, qui occulte detrahit’ (Eccle. X, 11).” (III., 25)

⁵⁷ “Quod si impossibile fuerit, non statim amicitiam rumpendam, vel discindendam arbitror. ... Sunt alia vitia pro quibus amicitiam non rumpendam, ut diximus, sed paulatim dissolvendam iudicamus; ita tamen ut non usque ad inimicitias, ex quibus iurgia, maledicta, contumeliae que gignuntur, erumpant. Turpe enim nimis est cum eo huiusmodi gerere bellum, cum quo familiariter vixeris.” (III, 41-42). “Si tamen haec omnia patiaris ab illo quem semel in amicitiam suscepisti, non statim eam rumpendam dicimus, sed paulatim solvendam.” (III., 57) U pravu je Aelred kada u prvomu navodu piše kako je mučno, odvratno voditi rat s onim s kojim smo dijelili intimu. Aelred se poziva na Cicerona koji je istoga mišljenja (*De Amicitia*, XXI., 76-77). Bolje je, prema Ciceronu, da se prijateljstva lagano gase, a ne guše: “Sin tale aliquid evenerit, ut exstinctae potius amicitiae quam oppressae esse videantur.” (XXI., 78)

Ali, što učiniti kada nas bivši prijatelj napada, vrijeđa i mrzi? Aelred je mišljenja da trebamo podnositi te napade, jer ako je bilo istinsko prijateljstvo, ljubav će uvijek ostati. Prijateljstvo, prema cistercitskom monahu, omogućuje četiri stvarnosti: ljubav, čuvstvo, sigurnost i sreća: “dilectio et affectio, securitas et iucunditas”⁵⁸. Prema bivšem prijatelju, što je sasvim razumljivo, ne možemo više imati čuvstva, osjećamo se nesigurnima i nesretnima. No, ljubav nikada ne smije biti uskraćena bivšem prijatelju, što je u skladu s novozavjetnom teologijom ljubavi prema neprijateljima.⁵⁹ Ali uvijek će, osim ako nije doživljen “veliki šok”,⁶⁰ ostati tragovi određenoga prijateljstva i nakon prekida. Prijateljstvo se pak treba odmah prekinuti, kada prijatelj ugrožava drugoga, napose svoju obitelj, domovinu, susjeda ili nekog drugog.⁶¹ Tu se pokazuje kako za Aelreda prijateljstvo ima društvenu i političku dimenziju. Ona se po svojoj naravi, budući da počiva na krjeposti ljubavi, nikako ne smije svesti u egoizam udvoje.

Toliko o toj važnoj temi, o izboru prijatelja i “rasparivanju” i “prekidanju” prijateljstva. Sada ćemo vidjeti, što se također vrlo često zaboravlja prije sklapanja prijateljstava, ali i drugih odnosa, na koji način treba “kušati”, provjeravati prijatelja.

“Probatio” - Proujeravanje

Prema Aelredu, potencijalnoga prijatelja treba kušati s obzirom na sljedeće osobine: privrženost, pravu nakanu, diskreciju, strpljivost - “fides, intentio, discretio, patientia.”⁶²

⁵⁸ III., 51.

⁵⁹ “Talis que servetur antiquae amicitiae reverentia, ut licet ipsum a secretis tuis amoveas; numquam tamen ei dilectionem subtrahas, auxilium tollas, neges consilium”. (III., 57) Tu očituje novost kršćanskoga poimanja prijateljstva. Dok Aelred tvrdi da prijatelj nikada ne može prestati ljubiti bivšeg prijatelja, Ciceron o tomu uopće ne progovara. U tomu se očituje novost kršćanskoga shvaćanja prijateljstva.

⁶⁰ “Ut si non nimius fuerit horror, semper antiquae amicitiae quaedam videantur remansisse vestigia”. (III., 52) Aelred mudro računa i s mogućnošću “šoka”, kada u potpunosti nestaju svi tragovi prijateljstva.

⁶¹ “Porro si patri, si patriae, si civibus, si subditis, si amicis inventus fuerit perniciosus, statim familiaritatis rumpendum est vinculum, nec unius amor perditioni multitudinis praeferatur.” (III., 58) Tako i Ciceron: “Quare talis improborum consensio non modo excusatione amicitiae tegenda non est, sed potius supplicio omni vindicanda est, un ne quis concessum putet amicum vel bellum patriae inferentem sequi.” (*De Amicitia*, XII, 43)

⁶² III., 61.

a) *Privrženost*; Treba provjeravati prijatelja koliko nam je privržen, a istinska privrženost proizlazi iz toga da nas prijatelj ne želi ni zbog čega drugoga osim zbog našega srca.⁶³ Mogli bismo reći da istinskoga prijatelja ne zanima ništa drugo doli sam prijatelj. A sve ostale kvalitete, kako to lijepo piše Aelred, istinski prijatelj “ne procjenjuje ako su prisutne, niti ih traži ako nisu prisutne”⁶⁴. b) *Prava nakana*; Treba provjeriti, primjericice, traži li potencijalni prijatelj bogatstvo. Aelred tvrdi da je za prijateljstvo čak sigurnije biti siromašniji, jer kod siromašnoga ne može se ništa puno dobiti osim njega samoga. Osim toga, prema bogatašima čovjek se često pretvara da je nešto drugo negoli jest.⁶⁵ c) *Diskrecija*; pod diskrecijom Aelred misli na pravu mjeru u svemu: što treba učiniti u pravomu trenutku, što treba podnijeti i propatiti; na čemu se treba zahvaliti prijatelju; što se treba korigirati te ima li smisla način, vrijeme i mjesto prekoraivanja prijatelja. Neki prijatelj, piše Aelred, svoju nesposobnost za diskreciju pokazuju u tomu što zahtijevaju i traže od svojega prijatelja ono što oni sami ne mogu biti i ponuditi.⁶⁶ d) *Strpljivost*; istinski se prijatelj ne ljuti odmah, ako je prekoren. Ne mrzi ili ne prezire onoga koji ga upozorava na pogriješke. Također je jako važno provjeriti je li potencijalni prijatelj spreman podnositi svaki napad za dobro svojega prijatelja.⁶⁷

Neki drugi elementi prijateljstva

Osim navedenih kvaliteta za prijateljstvo, Aelred navodi i neke druge pretpostavke za istinsko i dobro prijateljstvo. To je ponajprije sličnost, odnosno ne preveliko razlikovanje naravi

⁶³ “Fidelis quippe amicus nihil in amico quod extra animum eius sit, intuetur.” (III., 62)

⁶⁴ “Nec multum probans si adsint, nec si absint requirens.” (III., 62.)

⁶⁵ Certiores autem plerumque sunt amicitiae pauperum vel inopum quam divitum; cum spem lucri sic tollat paupertas, ut amicitiae non minuat, sed potius augeat caritatem. Divitibus itaque assentatorie gratificatur; erga pauperem nemo simulator est.” (III., 70-71)

⁶⁶ Quidam perverse satis, ne dicam impudenter, talem amicum habere volunt, quales ipsi esse non possunt.” (III, 72) Također i Ciceron: “Sed plerique perver-sae, ne dicam impudenter, habere talem amicum volunt, quales ipsi esse non possunt, quaeque ipsi non tribuunt amicis, haec ab iis desiderant.” (XXII., 82)

⁶⁷ “Patientia vero, ne correptus doleat, ne corripientem contemnat vel odiat, ut eum pro amico quaelibet adversa sustinere non pigeat”. (III., 61)

među prijateljima.⁶⁸ Prijatelji također trebaju dijeliti iste interese, jer bez toga prijateljstvo postaje nestabilno i ugroženo nepovjerenjem⁶⁹. Cistercitski monah također naglašava kako je u prijateljstvu važno na koji način pomagati prijatelju: ako je prijatelj u nevolji, nemoj dopustiti da on pita tebe, nego mu ti prije iziđi u susret, jer senzibilne osobe ne žele same pitati i tražiti pomoć.⁷⁰ Na taj će način prijatelj koji pomaže i pruža biti radostan, a onaj prijatelj koji prima ne će izgubiti pouzdanje i ne će se osjetiti poniznim što je bio ovisan o prijateljevoj pomoći. Tada će se dogoditi preokret u pomaganju između darivatelja i primatelja: “Činit će se da onaj koji prima više pruža uslugu od onoga koji ju je dao.”⁷¹ U prijateljstvu prijatelji postaju jedna duša u dva tijela,⁷² ne postoji više “moje” i “tvoje”: Nema više “moje” i “tvoje”.⁷³

U prijateljstvu, ali ni zbog prijateljstva, nije dopušten “simulatio”, tj. himbeno pretvaranje koje Aelred definira kao “prevarantski pristanak”, kao prijetvorno slaganje sa svim što dru-

⁶⁸ “Maxime qui non nimium a tuis dissentiat moribus, nec a qualitate discordet.” (III., 58) Tu treba reći kako početak prijateljstva ne pretpostavlja uvijek potpunu jednakost naravi.

⁶⁹ “Neque vero hi qui non eisdem rebus moventur, nec eisdem consentiunt stabiles esse possunt, aut fidi.” (III., 88) Tu treba reći kako na samomu početku prijateljstva prijatelji ne dijele uvijek iste interese. No, ljubav među njima stvara iste interese. Kod srednjovjekovnih duhovnih pisaca važan pojam za ljubav jest “conformitas” koji bismo mogli prevesti kao stupnjevito suobličavanje, stapanje dviju osoba u jedno. Tako se u ljubavi prijatelj suobličava s interesima, s bavljenjem određenim temama drugoga prijatelja (zanima se i čita primjerice one knjige koje čita prijatelj, sluša istu glazbu, jede istu hranu itd.) i prihvaća ih kao svoje. I on se sam počne baviti zanimanjima svoga prijatelja ili ih barem prati svojom brižnošću i ljubavlju. Tamo gdje ljubav nestane, nestane i “conformitas”: ne samo da se tada više ne događa suobličavanje, nego i interesi prijatelja postanu potpuno nebitni i strani.

⁷⁰ “Sed serena facie, hilari vultu, sermone iucundo intercide verba petentis; occurre benevolentia, ut non rogatus videaris praestare quod petitur. Ingenuus animus nihil magis erubescendum aestimat quam rogare.” (III., 99)

⁷¹ “Sic et nos debemus amicorum necessitates subtilius explorare, petiturum beneficiis praevenire, talem in dando modum servare, ut *ille gratiam videatur praestare qui accepit, magis quam ille qui dedit.*” (III., 100; kurziv I. R.)

⁷² Augustin, *Ispovijesti*, KS, Zagreb, 2002., IV., 6: “Ja sam osjetio da je moja duša i njegova duša bila jedna duša u dva tijela. I zato mi je strašan bio život jer nisam želio živjeti raspolovljen, i zato sam se možda bojao umrijeti da ne umre sav onaj kojega sam toliko ljubio.” Montaigne, *Eseji* I., str. 254.: “U prijateljstvu o kojem govorim isprepletene su one i stopljene jedna s drugom tako te se briše i ništi sastavak koji ih spaja. Ako bi me prisilili da kažem zašto sam ga volio, čutim da tomože izraziti jedino ovaj odgovor: ‘Zato što je on bio on; zato što sam ja bio ja.’”

⁷³ “Felicissimam vitam, ait Sapiens, ducerent homines, si duo haec verba de medio tollerentur, meum et tuum.” (III., 101)

gi kažu.⁷⁴ Ali, zanimljivo je da Aelred dopušta “dissimulatio”. Na hrvatski se jezik taj pojam teško može prevesti. Možda ga je najbolje prevesti parafrazom kao dobrohotno pretvaranje (u suprotnosti s himbenim, prijetvornim pretvaranjem) ili jednostavno kao neobaziranje. “Dissimulatio” ima u tom smislu dva značenja: prvo, ako je prijatelj učinio nešto pogriješno, njegov ga prijatelj ne će odmah prekoriti i kazniti (ne će se obazirati), nego će voditi računa o vremenu i mjestu njegove pogriješke te će odgoditi svoj prijekor za prikladnije vrijeme⁷⁵; drugo, kada je prijatelj nešto pogriješio u javnosti, prijatelj ga ne će prekoriti pred drugima, nastojat će se ne obazirati na navedenu pogriješku pred drugima, čak je dopušteno i ispričavati prijatelja zbog njegove pogriješke kako bi ga se kasnije na miru i u tajnosti moglo upozoriti na navedenu pogriješku.⁷⁶

Aelred je mišljenja da se na taj način svakako više koristi prijatelju nego ako ga se odmah kritizira pred drugima, ne vodeći računa o mjestu i vremenu. U prikladno vrijeme i na prikladnom mjestu prijatelj će lakše moći podnijeti kritiku.⁷⁷ Aelred upozorava da prijatelj mora ostati vjeran istini i da zbog istine treba opominjati i prekoravati prijatelja. Treba korigirati prijatelja, makar ga ta “correctio fraterna” ranjava i vrijeđa, jer “se lakše podnose rane koje nanose prijatelji, nego poljupci ulizica”.⁷⁸ No, “correctio fraterna” treba se događati bez srdžbe i gorčine duha. Treba suosjećati s prijateljem, poniziti se, osjećati njego-

⁷⁴ “Simulatio, ut mihi videtur, deceptorius quidam consensus est, contra iudicium rationis, quam Terentius in persona Gnatonis satis eleganter expressit: negat quis? Nego. Ait? Aio. Postremo imperavi egomet omnia mihi assentari.” (III., 111)

⁷⁵ “Porro dissimulatio dispensatoria quaedam est, vel poenae, vel correptionis dilatio, sine consensu interiori, pro loco, pro tempore, pro persona.” (III., 112)

⁷⁶ “Neque enim si quis amicus constitutus in plebe deliquerit, subito et palam obiurgandus est; sed dissimulandum pro loco, immo et quantum salva veritate fieri potest, excusandum quod fecit, et ad debitam correptionem inferendam expectandum familiare secretum.” (isto)

⁷⁷ “Sic eo tempore quo animus intentus pluribus, minus est ad ea quae dicenda sunt idoneus, vel, aliis supervenientibus causis, paululum commotior sensus ei fuerit aliquantulum perturbatus, dissimulatione opus est, donec interiori tumultu sedato, corripientem aure pacatiore sustineat.” (isto)

⁷⁸ “Sunt enim bonae correptiones, et plerumque meliores quam tacita amicitia. Etsi laedi se putet amicus, tu tamen corripe. Etsi amaritudo correptionis animum eius vulneret, tu tamen corripe. Tolerabiliora enim sunt amici vulnera, quam adulantium oscula’ (Prov. XXVII, 6).” (III., 106)

vu slabost kao svoju slabost⁷⁹: “Neka ga se prekorava s tužnim licem, tugaljivim riječima, a suze neka prekidaju riječi da ne vidi samo, nego da i osjeti kako prijekor proizlazi iz ljubavi, a ne iz kivnosti.”⁸⁰

Nadalje, pravi prijatelj ne će svojega prijatelja opterećivati nepotrebnim častima, štoviše nastojat će ga ne opterećivati prevelikim obvezama i častima.⁸¹ Jer onaj koji bi pod svaku cijenu želio da prijatelj ima istu čast i obveze kao on, ili onaj koji bi od prijatelja isto to zahtijevao, pokazao bi time da ne ljubi svojega prijatelja zbog njega samoga, da su mu važnije časti i dužnosti prijatelja negoli on sam. Stoga Aelred zaključuje: “Pružimo prijateljima koliko god možemo predanja, milosti, ljupkosti i ljubavi, a isprazne časti i terete dajmo onima koje nam razum propisuje, znajući da onaj nikada istinski ne ljubi prijatelja, ako mu sam prijatelj nije dostatan, nego su mu potrebne takve bezvrijedne i prezirne stvari.”⁸²

Naposljetku, Aelred još jednom naglašava kako je u istinskom prijatelju uvijek prisutan “treći”, Isus Krist: grleći svojega prijatelja grli samoga Isusa Krista i radosno dobiva udjela u duhovnomu plodu prijateljstva.⁸³

⁷⁹ “Debet enim amicus compati, condescendere, vitium eius suum putare; corripere humiliter, compatienter.” (III., 107)

⁸⁰ “Corripiat eum vultus tristior, sermo deiector; intercipient verba lacrimae; ut non solum videat, sed etiam sentiat correptionem ex amore et non ex rancore procedere.” (isto)

⁸¹ “Nec his imponendus est honos vel onus istud quos habemus amicitiores, sed quos ad ea sustinenda credimus aptiores.” (III, 116) Aelred navodi primjer Petra. Isus je više volio Ivana te je zbog toga teret službe radije dao Petru: “Dominus Iesus Petrum Iohanni in hac parte praetulerit, nec ideo subtraxerit Iohanni affectum, quia Petro dederat principatum. Petro commendavit Ecclesiam suam, Iohanni commisit dulcissimam matrem suam. Petro dedit claves regni sui, Iohanni reservavit archana pectoris sui. Petrus ergo sublimior, sed Iohannes securior. Petrus licet in potestate constitutus, dicente Iesu: unus ex vobis tradet me, cum caeteris timet et trepidat, Iohannes ex sinus sui participatione factus audacior, innuente Petro quisnam ille esset, interrogat. Petrus ergo exponitur actioni, Iohannes reservatur affectui.” (III, 117)

⁸² “Praestemus amico quidquid amoris est, quidquid gratiae, quidquid dulcedinis, quidquid caritatis; fuitiles hos honores et onera, illis quos praescripserit ratio imponamus; scientes quia numquam vere diligit amicum, cui amicus ipse non sufficit, nisi haec vilia et contemptibilia adiecerit.” (III., 118)

⁸³ “Ita a sancto illo amore quo amplectitur amicum, ad illum conscendens, quo amplectitur Christum; spiritalem amicitiae fructum pleno laetus ore carpebit.” (III., 134)

3. UMJESTO ZAKLJUČKA

Aelredova promišljanja ne daju odgovor na sva pitanja⁸⁴ i dvojbe današnjega čovjeka s obzirom na prijateljstvo,⁸⁵ ali svakako pružaju poticajne misli, razmišljanja i savjete kako danas

⁸⁴ Jedno od gorućih pitanja prijateljstva svakako je pitanje o mogućnosti prijateljstva između muškarca i žene. Friedrich Nietzsche piše o toj temi: "Žene mogu jako dobro sklopiti prijateljstvo s muškarcem. Ali, da bi se ono održalo, tomu ipak mora pripomoći mala fizička antipatija." (*Menschliches, Allzumenschliches* I, u: *Sämtliche Werke* 2, hrsg. Von G. Colli und M. Montinari, München, ²1998., str. 267.) Tom lucidnom i ironičnom mišlju Nietzsche zapravo upozorava na problematičnost prijateljstva između muškarca i žene. Drugim riječima, čini se da takvo prijateljstvo nije moguće, jer je u prijateljstvu uvijek prisutno čuvstvo ("affectus") koje u odnosu između muškarca i žene nužno vodi prema tjelesnom sjedinjenju ili braku. S druge pak strane, prijateljstvo koje ne počiva na čuvstvu, nego na "maloj fizičkoj antipatiji", kako to misli Nietzsche, ne može se nazvati prijateljstvom, budući da je prijateljstvo jedinstvo čuvstva i razuma. Prema našem mišljenju, prijateljstvo je između muškarca i žene ostvarivo, ali samo ako je čuvstvo budno vođeno i usmjeravano razumom. U tom je smislu prijateljstvo s osobom drugoga spola puno teže ostvariti. Ali jednom istinski ostvareno, može donijeti više plodova nego prijateljstvo s osobom istoga spola (npr. prijateljstvo sv. Franje i sv. Klare, sv. Terezije Avilske i sv. Ivana do Križa, Hansa Ursa von Balthasara i Adrienne von Speyr). Čak i jedan Montaigne, koji je skeptik prema takvoj vrsti prijateljstva, priznaje da bi takvo prijateljstvo bilo najsavršenije: "Nadalje, istini za volju, žene obično i nisu kadre uzvratiti bliskost i međusobno povjerenje kakvi tvore tu svetu vezu; izgleda da im duša nije dovoljno snažna da bi podnijela sponu tako tijesne i trajne veze. A zacijelo, kada tome ne bi bilo tako, i kad bi se mogla ostvariti takva slobodna i dobrovoljna bliskost, pri kojoj ne bi samo duše doživljavale takav posvemašnji užitak nego bi i tijela sudjelovala u takvu savezu, u kojemu bi se čovjek predavao u svojoj punini; izvjesno je, takvo bi prijateljstvo bilo ispunjenije i savršenije." (*Eseji* I., str. 252.)

⁸⁵ Vrlo važno pitanje, kojim se Aelred ne bavi, jest također o tomu može li se imati samo jednoga ili više prijatelja. Mišljenja smo moguće je istinsko prijateljstvo njegovati samo s jednom osobom, jer istinsko prijateljstvu zahtijeva cijeloga čovjeka. O tomu zgodno piše Montaigne: "Jer savršeno prijateljstvo o kojemu ja govorim nije djeljivo: svatko daje cijeloga sebe jednom prijatelju te ne preostaje ništa što bi se još moglo s drugime podijeliti. Naprotiv, on još žali da nije dvostruk, trostruk ili četverostruk i što nema nekoliko duša i više volja jer bih sve bio rad pokloniti toj jednoj osobi. Obična se prijateljstva mogu dijeliti: možemo nekoga voljeti s njegove ljepote, drugoga s lijepa ophođenja, jednog s velikodušja, drugoga s očinske brige, trećega s bratstva i tako dalje; ali prijateljstvo koje je obuzelo dušu i njome upravlja u punoj slobodi ne može biti dvostruko. [...] Ništa nije izuzetno ako mu ima ravna. A onaj tko bi pretpostavio da svakoga od dva prijatelja volim jednako, a da oni vole jedan drugoga i mene kao što ja volim njih, traj promeće u mnoštvo ono što je najjedinije i najjedinstvenije, ono što je samo jedno i najrjeđe što se na svijetu može naći." (*Eseji* I, str. 258.) Temeljni pokazatelj imamo li istinskoga prijatelja jest taj da prema njemu nemamo nikakve "zadržke": "Jer, lako je naći ljude pogodne za površno druženje. Ali u onom drugome, pri kojemu se bez ikakve zadržke druži iz najveće dubine duše, sve naše pobude moraju biti čiste i savršeno pouzdane." (*Isto*, str. 259.)

ostvarivati i živjeti prijateljstvo. Predstavljanjem Aelredova djela o prijateljstvu htjeli smo postići dvoje: prvo, ponovno aktualizirati važnost prijateljstva tamo gdje je ono potpuno zanemareno; drugo, ukazati na istinsko prijateljstvo tamo gdje je ono svedeno na prijateljstvo isključivo iz interesa.

S početkom novovjekovlja može se uočiti prava kriza prijateljstva. Prijateljstvo se relativizira ili odbacuje zbog različitih razloga. Navest ćemo samo poneke: ono se promatra kao partikularno, kao "egoizam udvoje" koji je protivan univerzalnosti kršćanske vjere i ljubavi, univerzalnosti određene crkvene ili redovničke zajednice; ono je apolitično, interesno i protiv je kozmopolitičnoga ozračja novovjekovnoga čovjeka; ono se čini nepotrebnim pa čak i ugrožavajućim za brak, jer onaj tko živi u braku već ima prijatelja i nisu mu potrebni drugi prijatelji. Iz analize Aelredova djela dostatno se moglo uvidjeti da ovakvi prigovori ne pogađaju istinsko prijateljstvo, nego se odnose na pogrešno ostvareno prijateljstvo, na prijateljstvo iz interesa, na prijateljstvo među zlima, a ne među dobrima. Istinsko prijateljstvo događa se uvijek među dobrima, a to znači da ono ne može biti zatvoreno u sebi, nego se otvara svima. Jer, narav same dobrote jest otvaranje, razlijevanje, darivanje drugomu ("bonum diffusivum sui"), tako da dobrota nikada ne može biti samo partikularna. Drugim riječima, partikularnost ostvarenja dobrote u prijateljstvu uvijek je već po sebi dobrota koja je univerzalna, koja se tiče svih ljudi. Istinsko prijateljstvo može samo koristiti svima, budući da se u istinskom prijateljstvu osobe uče ljubavi te su pozvane ostvarivati tu ljubav prema drugima. To odgovara i samoj strukturi kršćanstva koje polazi upravo od partikularnoga događaja (objava u Isusu Kristu) koji je univerzalan, koji se odnosi na sve ljude. Tako je kršćanstvo u samoj svojoj strukturi "universale concretum", a iz toga slijedi da istinsko prijateljstvo samo ozbiljuje tu temeljnu strukturu kršćanstva. Ono je također upozorenje i bračnomu životu.⁸⁶ Tamo gdje se bračni život zatvori u sebe, gdje apsolutno isključi druge, a time i prijateljstvo, brak prestaje biti zajedništvo u ljubavi, postaje zajedništvo egoističnih osoba koje je upravo zbog toga egoizma osuđeno na kratkotrajni vijek.⁸⁷ Stoga je sposobnost za ostvarenje istinskoga

⁸⁶ Tu treba također spomenuti kako se Aelredovo djelo može shvaćati u širem smislu kao pravi savjetnik kako izabrati i pronaći bračnoga partnera.

⁸⁷ K. Rahner, *Brak kao sakrament*, u: *Isti, Teološki spisi. Izbor*, FTI, Zagreb, 2008., str. 364.-365.: "Brak nije čin u kojemu dvoje oblikuje jedan 'mi', što se odmice

prijateljstva s drugim osobama pokazatelj i bračnim partnerima da je njihova ljubav istinska ljubav.

Sve u svemu, Aelredovo je djelo o prijateljstvu velika kritika svim prijateljstvima iz interesa i upozorenje istinskom prijateljstvu, ukoliko ono može imati budućnosti samo u trajnom ukorjenjivanju u dobroti, odnosno njegovanja prijateljstva s “trećim”, s Bogom koji nam je u Isusu Kristu postao prijatelj. Ovaj ćemo članak privesti kraju rečenicama samoga Aelreda iz Rievaulxa:

“Kako li je korisno uzajamno trpjeti i raditi jedan za drugoga, uzajamno nositi terete, jer svakomu je slatko da zaboravlja sebe zbog drugoga; više voljeti volju drugoga nego svoju vlastitu volju, više se brinuti za potrebe drugoga negoli za svoje potrebe; suprotstavljati se i izlagati se nevoljama. Kako je također slatko voditi zajedno razgovore, jedan drugomu razotkrivati svoje nakane, sve zajedno ispitivati te se u svemu slagati. K tomu se još dodaje i molitva jednoga za drugoga, a molitva koju upućuje prijatelj toliko je djelotvornija koliko je strasnije upravljena Bogu, i to s prolivenim suzama, pobuđenima strahom, izazvanima strašću i potaknutima bolju.”⁸⁸

od ‘svih’ i zatvara u se, nego je čin, u kojemu se konstituira ‘mi’, što se u ljubavi otvara *svima*. [...] Bračna ljubav ne može biti tako intimna i ekskluzivna da prestane biti ljubav. Međutim, ljubav po svojoj biti jest to samo kad ne isključuje, nego otvara i uključuje, kad se uvijek nanovo odvažuje prema neistraženom i neproniknutom tuđincu. [...] Ne smije za sebe tražiti opravdanje da druge *ne* ljubi: mora se držati otvorenom za sve, ma koliko njezina ograničena snaga i mogućnost nametale stvarne granice. [...] Uvijek smo svima dužnici, možda češće i više onim daljima nego bližima. Brak je konkretan početak otplaćivanja toga beskonačnog duga, a ne dispenzija od toga beskrajnog zadatka, što ga se može ispuniti samo polazeći od Boga.”

⁸⁸ “Quam utile tunc dolere pro invicem, laborare pro invicem, onera sua portare invicem, cum unusquisque pro altero semetipsum neglegere dulce habet; alterius voluntatem suae praeferre, illius necessitati magis quam suae ipsius occurrere; adversis semet opponere et exponere. Interea quam dulce habent conferre invicem, sua studia mutuo patefacere, simul examinare omnia, et de omnibus in unam convenire sententiam. Accedit et pro invicem oratio, quae in amici memoria tanto efficacius, quanto affectuosius ad Deum emittitur, profluentibus lacrimis, quas vel timor excutit, vel affectus elicit, vel dolor educit.” (III., 132-133)

AELRED OF RIEVAULX ON SPIRITUAL FRIENDSHIP

Summary

The article presents one of the most important philosophical-theological works on friendship “De spirituali amicitia”, which was written by a medieval Cistercian Aelred of Rievaulx. The first part of the article briefly speaks about Aelred’s life and his work “Speculum caritatis”, which is important for a better understanding of the work “De spirituali amicitia”. The second, central part of the article analyses Aelred’s thoughts on friendship, and all that in three fragments that follow the composition of the work itself. The first one considers the nature, the second the purpose, and the third certain difficulties and important pieces of advice for the realization of true friendship. In the end, in conclusion, two basic aims of this article are summarized: to actualise the importance of friendship where it has been totally neglected and to point to true friendship where it has been reduced to a friendship only out of self-interest.

285

Key words: Aelred of Rievaulx, friendship, friend, love, affection, reason